

Sara Köleš
**MESTO
EKOLOŠKE
MISLI V
FILOZOFIJI**

STR. 13-19

SARA KÖLEŠ
STANETA ROZMANA 6
SI-9000 MURSKA SOBOTA

::POVZETEK

PRISPEVEK POSKUŠA MISLITI MESTO, s katerega se postavlja etika narave, ki vključuje mnogovrstnost etik okolja, ekoloških moral in poskusov utemeljevanja pravic nečloveških živali. Pokaže kako etika narave spregleda radikalno in nezvedljivo zgubo, ki se ji napredovanje razuma nikakor ne more izogniti, in tako ostaja zavezana razsvetlenskemu projektu, s tem pa veri v človekovo posebno mesto v svetu. Zato prispevek predlaga vrnitev k misli Charlesa Darwina, da bi njegovo sporočilo zajeli v sami srži.

Ključne besede: etika živali, pravice živali, Charles Darwin, filozofija razsvetljenstva, filozofija znanosti, evolucijska teorija.

ABSTRACT*ECOLOGICAL THOUGHT AND ITS PLACE IN PHILOSOPHY*

The present paper sets to think the position from which the ethics of nature is derivated, which includes various environmental ethics, ecological morals and attempts to argue for animal rights. It is shown how the ethics of nature overlooks the radical and irreducible loss to which progression of mind is not able to avoid, and so it remains bound to the project of enlightenment, with this however also to belief of human's special place in the world. The paper therefore proposes a return to the thought of Charles Darwin in order to understand its implications.

Key words: ethics of animals, animal rights, Charles Darwin, philosophy of the enlightenment, philosophy of science, theory of evolution.

Najprej želim nekaj besed posvetiti prav razmejitvi pojmov in s tem napraviti uvod v problem. Da bi lahko nekaj razumeli ali na nekaj delovali, moramo tisto vsaj narediti vidno, v neki meri lokalizirati. Morda bo moj prispevek dal videz nekoliko frivolne ali neprimerno abstraktne misli vpricho vprašanj praktične narave, ki zadevajo urgentno reagiranje in politično pozornost. Pa vendar sem mnenja, da sodijo na pričujoče prizorišče tudi filozofsko širše obravnave, ki neposredno niso povezane s praktičnimi odločitvami, in celo napak bi bilo, če bi jih jemali kot takšne. V glavnem so te obravnave pertinentne v trasiranju novih perspektiv, dajo na vpogled obstoječe refleksije in pomagajo razsvetliti

določena vprašanja in z ozirom nanje potemtakem tudi naša stališča, ki pa nam nujno že ne povedo, kako je potrebno ravnati.

Vpričo spremenjenega stanja sveta “malega individualnega uživača”, kakor je denimo Alain Badiou nekje definiral individua (post)moderne družbe, so se pojavile misli, ki sebe razumejo kot ekološke, t.j. kot širše ekološke misli,¹ ki terjajo, da se jih vzame zares, da mobilizirajo mišljenja in delovanja v skladu z zahtevami, ki jih postavlja etika narave. Vprašanja, ki si jih ta etika zastavlja, sodijo med vprašanja bioetike, katere glavna preokupacija so sicer ravnanja, ki zadevajo, *en grosso* rečeno, življenje, zdravje in smrt moralnih pacientov, t.j. bitij, do katerih imamo dolžnosti, naj dodam, da gre v glavnem, – z izjemo kakšnih “mejnih primerov”,² o statusu katerih se še razpravlja –, za bitja vrste *Homo sapiens*. Etika narave (nem. *Naturethik*³) vase povzema mnogovrstne in divergentne argumente, recimo temu, *pluralnost* ekoloških etik, ki med drugim zajemajo tako prezervacionizem, resursizem, tudi globinsko ekologijo in druge naravovarstvene etike, ki, v skladu s svojim posamičnim predmetom, zadevajo vprašanja narave bodisi kot (človekovega) okolja bodisi narave, ki skuša izstopiti iz okvira človeške koncepcije narave, kot tudi posebnega gibanja za pravice živali. (Kolikor to so etike in ne morale na tem mestu puščam odprto). Etike živali v veliki meri tematizirajo že tudi vprašanja ekoloških etik, torej tako okoljskih etik in politik (*environmentalism*) kot radikalnega ekologizma (*ecologism*)⁴ oziroma gibanj tako površinske kot globinske ekologije⁵, v bolj ali manj resnih frontalnih oporekanjih t.i. tradicionalni antropocentrični etiki.

Gre za konkretna vprašanja – ali smemo nečloveške živali uporabljati kot objekt masovne prehrabene industrije? Ali jih sploh smemo ubijati? Ali jih smemo uporabljati v neizmerno bolečih in smrtnih poskusih, ki se v veliki

¹Za distinkcijo med ekologijo kot naravoslovno znanostjo (disciplino biologije) in ekologijo kot ne-biološko ekološko misel, in v tem kontekstu obravnavo pojma ekosistema gl. Omladič, L. (1998): “Ekološka filozofija in epistemološka zmeda nove dobe”. V: *Novi ekološki red. Drevo, žival in človek*, str. 163–190. Postavljeno razlikovanje skuša pokazati na pojem ekologije, ki “v svojem bolj omejenem in tehničnem smislu je preučevanje organske raznolikosti. Osredotoča se na interakcijo med organizmi in njihovim okoljem, da bi tako zastavila morebiti temeljno vprašanje evulucijske biologije: ‘Zakaj obstaja toliko vrst živih bitij?’” (Gould, S. J. (1991): *Darwinova revolucija*. Ljubljana: Krt, str. 79).

²Za natančnejšo opredelitev posebnega statusa mejnih človeških bitij gl. Cavalieri, P. (2006): *Živalsko vprašanje. Za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Ljubljana: Temeljna dela/Krtina, in Klampfer, F. (2006): “Paola Cavalieri in kritika dvojnih moralnih standardov v odnosu ljudi do živali”. V: *Živalsko vprašanje. Za razširjeno teorijo človekovih pravic*, str. 195–232.

³Terminologijo prevzemam po besedilu, ki naredi pregled temeljnih pojmov in delitev znotraj ekološke filozofije in etike narave, gl. Krebs A. (1997): “Naturethik im Überblick”. V: *Naturethik. Grundtexte der gegenwärtigen tier- und ökoethischen*, str. 337–379.

⁴Za distinkcijo gl. Dobson A (2007): *Green Political Thought*. London, New York: Routledge.

⁵Razlikovanje, ki ga je, skupaj z Geomeom Sessionsom, naredil Arne Naess, gl. Naess A (1997): “Die tiefenökologische Bewegung. Einige philosophische Aspekte”. V: *Naturethik. Grundtexte der gegenwärtigen tier- und ökoethischen Diskussion*, str. 182–210.

meri izvajajo nenadzorovani? Kako je z znanstvenimi komisijami, ki naj bi ugotovile moralnost takega početja, vsekakor pa je treba eksperimente registrirati in ugotavljati njihovo redundantnost?⁶ Kako je s problemom njihovega formiranja javnega mnenja? Pri tem se ne sme spregledati vsakokratna družbena in politična situacija, ki vplivata na interpretacijo znanstvenih rezultatov in na spremembe v znanstvenih teorijah. In vprašanja – ali ima narava lastno notranjo in moralno vrednost (ali je smoter na sebi) ali pa ima vrednost zgolj kot resurs človeku? Ali torej spoštovati le človeško bitje (t.j. moralni zakon v njem) ali pa imamo moralne dolžnosti ne samo v zvezi, temveč tudi do oceanov, gozdov, rek, ledenikov, mineralov, rastlin in nečloveških živali, narave same na sebi?⁷

Ne da bi posebej obravnavala posamične etike znotraj etike narave v kontekstu njihovih partikularnih vsebin, bom poskusila poiskati vozlišče vseh teh vprašanj in tematik, v katerem mi bo omogočeno zastaviti vprašanje o njihovem mestu v filozofiji. Tega se bom poskusila lotiti iz neke splošne poante, ki je na videz zelo preprosta. Oprla se bom na sam pojav pluralnosti etik, ki se zdi refleks situacij v družbi, v kateri živimo. Slehera teh etik odgovarja in se natanko prilega določenemu delu, ki je bil detektiran kot problematičen. Če svoje spraševanje še povzamem z besedami Luke Omladiča, ki se z Badioujem sprašuje, ali “ob vsesplošni ‘zapadlosti’ mišljenja etično vprašanje izgublja svoj filozofski pomen in postaja poljubna *etika tega in onega*, ‘načelo razmerja’ do ‘tega, kar se dogaja’, ohlapna regulacija našega komentiranja tehno-znanstvenih situacij”? Na eni strani se zdi, da nam je napredek naravoslovne znanosti končno omogočil utemeljitev etike na realnih temeljih, ki naj bi jo rešili njenih večnih aporij, izhajajočih iz njene tradicionalno spekulativne narave [...] Na drugi strani pa imamo stališče, da so določena znanstvena spoznanja in napredek tehnike človeka pripeljali v situacijo, ko se sooča z izzivi, ki jih lahko razreši le ‘nova etika’, dorasla in seznanjena s to novo tehnološko situacijo”.⁸

Najprej se zdi, da je pojav *pluralnosti etik* mogoče povezati z *napredovanjem znanosti*, ki svet pojavnosti bolje in temeljiteje izčrpa v vse bolj razvejan sistem pluralnih znanstvenih disciplin. V tem smislu govorim o nujnem naraščanju

⁶Na tem mestu imam v mislih dokumentiranje številnih poskusov na živalih iz trivialnih namenov in tudi takšnih poskusov, ki jih brez sprememb ponavljajo že desetletja, gl. Singer P. (1995): *Animal liberation*. 2. izd., London: Pimlico ter Rowlands M. (2002): *Animals like us*. New York: Verso.

⁷Gl. Zakon o zaščiti živali Republike Slovenije, katerega 3. člen vsakogar zavezuje, da “ne sme brez utemeljenega razloga povzročiti živali trpljenje, bolezní ali smrti” (Ur.list RS, št. 43/2007), pri tem pa je pozornost potrebno posvetiti sledečim členom Zakona, ki so formulirani tako, da se vse pravice v zvezi z živalmi nanašajo na človeka, kot njegova lastnina, kot poskusna žival, kot žival za odstrel, torej, zgolj kot objekt in ne moralni subjekt, živali same po sebi nimajo pravic.

⁸Omladič L. (1998): “Ekološka filozofija in epistemološka zmeda nove dobe”. V: *Novi ekološki red. Drevo, žival in človek*, str. 163.

specializacij posameznih disciplin. V jedru posebnih argumentov partikularnih etik pa je mogoče dalje razbrati še neko nadaljnjo potezo, ki jim je skupna. Zdi se, da ne gre zgolj za detektiranje samega pojava teh etik kot korelata znanstvenim odkritjem ali problemom v znanosti, temveč za prevzem *določene podobe*, ki je lastna napredovanju znanstvenega spoznanja. Nekoliko poenostavljeno rečeno, etike znotraj etike narave pristajajo na tradicionalno podobo znanstvenega početja, na svetovni nazor, ki si prizadeva vse zaobseči, kolonizirati, dominirati, in ničesar pustiti zunaj sebe, v zunanosti. Ne glede na to, kakšno kritično pozicijo prevzemajo, v jedru argumentacij ostajajo zavezane podobi in drži človeka, ki naj bi napredoval v razsvetljenstvu do dobe, ki ji pravimo (post)moderna, kot avtonomnega subjekta, konstituiranega znotraj programa legitimne uporabe uma, kjer rast zmožnosti za svobodo sovpade s krepitvijo oblasti in moči, in s tem triumfa človeštva nad naravo kot vizije napredka.⁹ Naj dodam, seveda znotraj legitimne rabe uma, ki je proizvedlo najintimnejše subjektovo obeležje, t.j. ob metodični izločitvi vsega, kar pelje um v zmoto, postopno izločanje čutnih zaznav, sanj, norosti, Eva D. Bahovec v knjigi, kjer raziskuje filozofijo znanstvenih revolucij, dodaja, da gre v skrajni instanci za nekaj Drugega človeka, Drugega subjekta, ki pogosto "prevzame podobo živali, a v resnici ga ni mogoče imenovati" (Bahovec D., 1990: 123).¹⁰ Pri markizu Condorcetu, katerega misel je mogoče vzeti za povzetek filozofije razsvetljenstva in obenem za njeno karikaturu, je mogoče zaslediti neomajno verovanje v "srečno bodočnost človeškega rodu, predvsem pa v to, da pomeni širjenje vednosti istočasno tudi že napredovanje morale" (Bahovec D., 1990: 49).¹¹

Operativno predpostavko posamičnih etik narave sem skušala navezati prav na mesto, kjer vodi pri filozofih razsvetljenstva proces racionalizacije k vse bolj izpopolnjenim oblikam človečnosti, pri tem pa se je človek svojega lastnega mesta, lastne zgodovinskosti, zavedel prav na način znanstvene racionalnosti.¹²

Preteklo je natanko 150 let odkar je Charles Darwin zadal odločilni udarec antropocentričnemu pogledu na svet.¹³ Veličina njegovega odkritja ni v tem, da je človeku odredil mesto v živalskem kraljestvu, pokazal na njegovo poreklo,

⁹Prim. Kant I. (1987): "Odgovor na vprašanje: Kaj je razsvetljenstvo?", str. 9–13.

¹⁰Vseskozi gre za vprašanje statusa človeka. Za razumevanje tega, kako je proizveden človek v razmejitvi od živali, ko gre torej za vprašanje meje med "notranjostjo" in "zunanostjo", je potrebno v razpravo vpotegniti logiko "antropološkega stroja" (*macchina antropologica*), gl. Agamben G. (2003): *L'Aperto. L'uomo e l'animale*. Torino: Bollati Boringhieri, str. 42; v angl. prev. Agamben G. (2004): *The Open. Man and Animal*. California: Stanford University Press, str. 37.

¹¹O Condorcetu povzeto po Cassierer E. (1998): *Filozofija razsvetljenstva*. Ljubljana: Študentska založba.

¹²Ideje povzete po Foucault M. (1987): "Kant, Was ist Aufklärung?", str. 50–56.

¹³Gre seveda za delo *The Origin of Species* iz leta 1859, rojstno mesto revolucije v znanosti, gl. Darwin C. (1954): *O nastanku vrst z naravnim izborom ali ohranjenje boljših pasem v boju za obstanek*. Ljubljana: ozs.

kajti to sta pred njim naredila Carl von Linné in Jean-Baptiste Lamarck, temveč je Darwin odločilno prelomil z idejo napredka, z “razvojem navzgor, z nenehnim napredovanjem k vse večji popolnosti in enkratnosti človeka. Nesmiselno je govoriti, da je kakšna žival višja od druge, je že zgodaj poudarjal v svojem dnevniku, in neupravičeno razglušamo za najvišje tiste vrste, ki imajo najbolj razvito možgansko strukturo in intelektualne sposobnosti”.¹⁴ Ne zaradi tega, ker je pokazal na nastanek človeka z naravno evolucijo, Darwinovo odkritje še danes vzbuja odpor, temveč zaradi samega značaja te evolucije. Če potegnemo njegove misli do zadnjih konsekvenc, pridemo do čistega nasprotovanja *ideji zakona oziroma zakonitosti v naravi*, in do nasprotovanja pripisovanja česarkoli *inteligibilnega, homogenega, transparentnega, kontinuiranega in smiselnega* nepreglednemu naravnemu univerzumu. Na ozadju te popolnoma ne-evolutivne ali anti-evolutivne misli Darwina, ker gre za “*descent with modification*”¹⁵ (Gould, 1991: 3), je treba ponovno pristopiti k zgoraj opisani *podobi znanosti*, ki se še danes spontano reproducira okrog samorazumevanja, osrediščenega v ideji o napredovanju “velike verige bivajočega”. Pri tem pa je potrebno povedati naravnost, da posamične etike znotraj etike narave nadaljujejo z rabo konceptov in pojmov, ki so bili zastavljeni znotraj tega istega horizonta in s tem nujno zunaj svojega objekta.

V premiku k mišljenju radikalne in nezvedljive zgube, ki se ji napredovanje mišljenja ne more izmakniti, vidim možnost, da se ideji eksponencialne rasti spoznanja o “objektivnem” svetu nastavi ogledalo, da bo imela možnost uzreti najedanje svojega lastnega mesta, “ki si ga razsežnost zunanosti, drugosti prisvaja v zaporednih udarcih človekovemu narcizmu – počasi in postopoma, a v neustavljivem pohodu in kot nadaljevanje ‘napredovanja’ od magičnega prepričanja v lastno vsemogočnost in religioznega v božjo vsemoč do znanstvenega ‘izničenja človeka’, soočenja z lastno majhnostjo”,¹⁶ da bo imela možnost (se)stopiti na neko drugačno mesto.

¹⁴Bahovec D. E. (1990): *Kopernik, Darwin, Freud*. Analecta, str. 47.

¹⁵[*Nasledstvo z modificiranjem*]. O pojmu in etimološkem pomenu besede “evolucija” gl. prav tam I. poglavje. Sklepne misli pričujočega prispevka se prav tako upirajo na analizo pojma “zakonitosti” v evolucijski teoriji gl. Dolan M. (1991): “Znanost o kontingenci”, v: *Darwinova revolucija*, str. VII–XIV.

¹⁶Bahovec D. E. (1990): *Kopernik, Darwin, Freud*, str. 124.

:: LITERATURA

- Agamben, G. (2003): *L'aperto. L'uomo e l'animale*. Torino: Bollati Boringhieri.
- Agamben, G. (2004): *The Open. Man and Animal*. California: Stanford University Press.
- Bahovec D., E. (1990): *Kopernik, Darwin, Freud*. Ljubljana: Analecta.
- Cavalieri, P. (2006): *Živalsko vprašanje. Za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Ljubljana: Temeljna dela/Krtina.
- Darwin, C. (1954): *O nastanku vrst z naravnim izborom ali obranjenje boljših pasem v boju za obstanek*. Ljubljana: DZS.
- Dobson, A. (2007): *Green Political Thought*. London, New York: Routledge.
- Dolar, M. (1991): "Znanost o kontingenci". V: *Darwinova revolucija*, Ljubljana: Krt.
- Foucault, M. (1987): "Kant, Was ist Aufklärung?". V: *Vestnik*, 8/1, Ljubljana, str. 50-56.
- Gould, S. J. (1991): *Darwinova revolucija*. Ljubljana: Krt.
- Kant, I. (1987): "Odgovor na vprašanje: Kaj je razsvetljenstvo?". V: *Vestnik*, 8/1, Ljubljana, str. 9-13.
- Klampfer, F. (2006): "Paola Cavalieri in kritika dvojnih moralnih standardov v odnosu ljudi do živali". V: *Živalsko vprašanje. Za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Ljubljana: Temeljna dela/Krtina, str. 195-232.
- Krebs, A. (1997): "Naturethik im Überblick". V: Krebs, A. (ur.): *Naturethik. Grundtexte der gegenwärtigen tier- und ökoethischen Diskussion*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch, Wissenschaft 1262, str. 337-379.
- Naess, A. (1997): "Die tiefenökologische Bewegung. Einige philosophische Aspekte". V: Krebs, A. (ur.): *Naturethik. Grundtexte der gegenwärtigen tier- und ökoethischen Diskussion*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch, Wissenschaft 1262, str. 182-210.
- Omladič, L. (1998): "Ekološka filozofija in epistemološka zmeda nove dobe". V: *Novi ekološki red. Drevo, žival in človek*. Ljubljana: Krtina, str. 163-190.
- Rowlands, M. (2002): *Animals like us*. New York: Verso.
- Singer, P. (1995): *Animal liberation*. 2. izd., London: Pimlico.
- Zakon o zaščiti živali. Povzeto iz Uradnega lista Republike Slovenije z dne 18.05.2007 s strani http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200743/stevilka*2354